I

TARİHTE MÜSLÜMANLAR

OTTO

TARİHTE
MÜSLÜMANLAR

I

OTTO

ISBN: 978-625-7236-29-4
CİLT
9 786257 236294

ISBN: 978-625-7236-28-7
TAKIM
9 786257 236287

*Tarihte Müslümanlar*
Proje Yürütücüsü ve Genel Koordinatör
Prof. Dr. İrfan AYCAN

Editörler
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR (7-10. yy.)
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN (18-21. yy.)
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ (11-13. yy.)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ (14-17. yy.)
Prof. Dr. Fatih ERKOÇOĞLU (14-17. yy.)
Doç. Dr. Nurullah YAZAR (11-13. yy.)
Doç. Dr. Mustafa Necati BARIŞ (7-10. yy.)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif FİDAN (18-21. yy.)

Sertifika No: 44396
ISBN 978-625-7236-28-7 (Tk)
978-625-7236-29-4 (1.c)

Baskı: Ayrıntı Basımevi Ankara - Sertifika No: 13987

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06690 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
facebook.com/otto.yayinlari
twitter.com/ottoyayin

### KAYNAKÇA

Bedran, Ebü'l-Ayneyn Bedrân, *Târihu'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, ts.

Çolak, Abdullah, *İslam Hukuk Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.

Hudârî Bek, Muhammed, *Târihu't-teşri'i'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.

Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 1-14.

Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1989.

Kattân, Mennâ', *Târihu'l-fıkhi'l-İslâmî*, Riyâd: Mektebetü'l-Mârif, 1997.

Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2012.

Musa, Muhammed Yusuf, *Târihu fıkhi'l-İslâmî*, Kâhire: Yy., 1964.

Sâyis, Muhammed Ali, *Târihu'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

## 2.3.2. FAKİHLER

### 2.3.2.1. KADI ŞÜREYH (Ö. 80/699 [?])

Şükrü Özen

Ebû Ümeyye Şüreyh b. Hâris b. Kays el-Kindî el-Kûfî, miladi 600 yılı civarında Yemen'de doğmuştur. Arabistan'ın Hecer ve Hadramevt bölgesinde yaşayan Kinde kabilesinin müttefiki Râişoğullarından olup Arap asıllı olmadığı anlaşılmaktadır. Rivayete göre babası Yemen'de yaşayan İran asıllı bir aileye mensuptur ve Hz. Peygamber'in doğumundan yirmi sene kadar önce Fars imparatoru tarafından Habeşlileri Yemen'den çıkarmak için mücadele veren mahallî bir hükümdara yardım etmek üzere gönderilen askerî birlikte görev almıştır.

Muhtemelen Hz. Peygamber'in Yemen'e vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel'den İslamiyet'i öğrenen ve Müslümanlığı seçen Şüreyh'in önceki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'le görüştüğü, dolayısıyla sahabi olduğu ileri sürülmüşse de sağlam tarihî verilere göre Hz. Peygamber hayatta iken Müslüman olmuş ancak onunla görüşememiştir. Bu bakımdan kendisi muhadram sayılmaktadır. Babasının vefatından sonra annesinin evlenmesinden utandığı için Hz. Ebû Bekir döneminde Yemen'den Medine'ye göç etmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Âişe, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Ebû Bekir gibi önde gelen sahabilerin sohbetlerine katılarak dinî bilgisini geliştirmiş ve hadis rivayetinde bulunmuştur.

Adı, uzun yıllarını verdiği kadılık mesleği ile özdeş hâle gelen ender

şahsiyetlerden biri olan Şüreyh, 18/639 veya 22/643 yılında Hz. Ömer tarafından Kûfe'ye kadı olarak atanmıştır. Rivayete göre Hz. Ömer'le bir adam arasındaki alacak davasında alacaklının talebi üzerine hakemlik yapmış; bu olayda sergilediği tavrı halifenin dikkatini çekmiş ve kendi aleyhine görüş beyan etmesine rağmen onu kadı olarak atamıştır. Hz. Ali'den itibaren muhtelif iktidarlarca (Muâviye, Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr es-Sekafî, Musab b. Zübeyr, Abdülmelik b. Mervan) sıklıkla el değiştiren ve oldukça çalkantılı yıllar geçiren Kûfe'de kısa süreli ayrılıklar yaşamakla birlikte yarım asrı aşkın bir süre güçlü hukuk performansı ve devrin siyasi olaylarına tarafsız kalması sebebiyle her iktidar döneminde görevini muhafaza etmiş ve hayatının sonlarına kadar sürdürmüştür. Muâviye döneminde bir (veya yedi) yıl kadar Basra kadılığı da yaptığı için "kâdı'l-mısreyn" (iki şehrin kadısı) diye bilinmektedir. 78/697 yılında, yaşlılığı ve oğlunun rüşvet aldığı söylentileri üzerine vali Haccâc'a istifasını sunmuştur. Kaynaklarda vefat tarihi olarak hicri 76-99 yılları arasında on ayrı tarih verilmekle birlikte 80/699 tarihi daha muhtemel gözükmektedir.

Daha sahabe döneminde kendisine fetva verme yetkisi tanınan Şüreyh, Kûfe fıkıh ekolünün tabiun neslindeki en büyük otoritelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Fıkhın bir ilim dalı hâline gelmesinin hemen öncesinde yaşaması sebebiyle ictihadları ve verdiği kararlarla bilhassa Irak fıkıh ekolünün hukuk anlayışı üzerinde etkili olmuş ve birçok ictihadı bu ekolün içinde şekillenen Hanefî fıkıh geleneğinde yaşatılmıştır. Nitekim sonraki dönemlerde tedvin edilen fıkıh kitaplarının muhakeme usulü hukukuna ilişkin bölümlerinde ve hadis kaynaklarında onun uygulamalarına sıklıkla atıfta bulunulması bu katkının bir göstergesidir.

Şüreyh, tabiinin büyüklerinden olup sika bir ravidir. Ünlü muhaddislerden Şa'bî ona rivayetlerinin kaynağını sormayacak kadar çok güvenmiş, kendisinden tabiinin ileri gelenlerinden pek çok kimse hadis rivayetinde bulunmuştur. Şüreyh, siyasi olaylar sebebiyle hakkında çok fazla yanlış haber yayılan Hz. Ali'den yaptıkları rivayetler konusunda kendilerine güvenilen az sayıdaki ravilerdendir. O, döneminde tartışılmaya başlayan usule ilişkin bazı konularda da açıklamalarda bulunmuştur. Mesnetsiz rivayette bulunmayı şiddetle eleştirmiş, hadis uydurmacılığının başlamasından önceki rivayetlere daha bir önem vermiş ve rivayette bulunurken özellikle bu hususa dikkat çekmiştir. Yeni kavramsallaşmaya başlayan kıyas metoduna karşı olduğu ifade edilmekte ise de bunun sünnet karşısında ileri sürülmüş kıyasa ve bidatlere karşı bir tavır olduğu yine kendi ifadesinden anlaşılmaktadır.

Zamanında İslam dünyasının önde gelen büyük merkezlerinden biri olan

Kûfe'de görev yapan Şüreyh kadı prototipinin oluşumunda çok esaslı bir konum üstlenmiştir. Oğlunun ölümünün ertesi günü görevi başına dönecek kadar görevine bağlı biridir. Verdiği kararlarla İslam tarihinde adaletin sembollerinden biri hâline gelmiştir. Zaman zaman idarecilerden gelen telkinlere ve baskılara rağmen hükümlerinde tarafların rızasını gözetmekten çok adaleti gerçekleştirmek endişesiyle hareket etmiştir. Hâkimin etki altında kalmamasının, objektif delillere göre davranmasının önemini vurgulamıştır. Dava sırasında yanında görüşlerine başvurabileceği bilirkişiler hazır bulunmuştur. Şifahi beyanı tercih ettiği için yazılı dava dilekçelerini kabul etmemiştir. Yanı başında mahkemenin huzurunu bozan ve kadıya karşı gelen kimselere engel olacak eli kırbaçlı bir koruma memuru (cilvâz, şurtî) görev yapmıştır. Dönemindeki gelişmelere paralel olarak bir kısım problemlere yeni şartlarla uyumlu çözümler getirmiştir. Yalancı şahitlerin artması üzerine İslam tarihinde ilk kez gizli soruşturma uygulamasını başlatmıştır. Bunun daha önce görülmeyen bir uygulama olması sebebiyle eleştirilere muhatap olunca, "İnsanlar yeni şeyler icat edince ben de yeni şeyler icat ettim." diye kendisini savunmuştur. İfadelerine dayanarak hüküm vereceği için yanlış beyanda bulunmamaları için şahitlere öğüt vermiş ve taraflara delillere dayalı hüküm vermekten başka elinden bir şey gelmediğini belirterek vereceği hükmün haramı kendilerine helal kılmayacağı uyarısında bulunmuştur. Yalancı şahitleri yakalayınca cezalandırdıktan sonra esnaftan ise çarşı esnafına, değilse kabilesine, en kalabalık oldukları ikindi vaktinden sonra göndermiş ve sakınmaları için onun durumunu teşhir etmiştir. Verdiği kararları kabul etmeyenleri, kabul edinceye kadar hapsetmiştir. İlk dönemlerdeki birçok kadı'nın aksine kadılıktan ücret almıştır. Yargılama sırasında özel bir saten cübbe giymiş, beyaz sarık sarmış ve sarığını bir kez dolayarak sırtına sarkıtmıştır. Davalara normal zamanlarda camide, yağmurlu günlerde ve bayramlarda ise evinde bakmıştır.

Zeki, anlayışlı, bilgili, akıllı ve sağlam karakterli, hazırcevap, şakacı ve şair bir kişiliğe sahip biridir. İnsanlarla selamlaşmaya büyük önem vermiş, hatta önce selam vermeye çalışmıştır.

## KAYNAKÇA

Bedrî Muhammed Fehd, *el-Kâdî Şüreyh el-Kûfî: Sîretuhû ve Edebuhû ve Fıkhuhû ve Kazâuhû*, Cüheyne li'n-Neşr, Amman 1427/2006.

Ebû Nuaym, *Hılyetü'l-evliyâ*, Kahire 1394-99/1974-79, IV, 132-141.

Fariq, K. A., "An Early Muslim Judge, Shurayh", *IC*, c. 30, sy. 4, s. 287-308 (1956).

İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, Beyrut 1995, XXIII, 7-59.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Beyrut 1398/1978, II, 460-463.
İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut 1388/1968, VI, 34, 82-83, 94, 131-45.
Özen, Ş., "Kâdî Şüreyh", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 119-121.
Serahsî, *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, VII, 76; X, 83; XVI, 66, 75, 80, 84-85, 91, 102, 121, 122.
Taş, A., "Şureyh'in Hayatı, İlmi, Mevkii ve Kadılığı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı: 1, s. 349-376.
Vekî', *Ahbâru'l-Kudât*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut ts., I, 297-301; II, 189-402.
Zehebî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, Beyrut 1401-05/1981-85, IV, 100-106.

## 2.4. TARİH İLMİ VE TARİHÇİLER

### 2.4.1. TARİH İLMİ

Eyüp Baş

Müslümanlarda tarih ilmine ilişkin bilgi ve ilgi, İslam tarihinin ilk yüzyılı itibariyle İslam öncesi tarih bilinci ve merakına bağlı birikimin bir devamı niteliğindedir. Bu ilgi sürecinde 'tarih'in bir bilgi alanı olduğu söylenebilir. Ancak belli bir alana ait sistemli bilgi birikimini ifade eden bir disiplin olduğunu söylemek mümkün değildir.

Arap kültüründe önem arz eden neseb/soy bilinci; tarihlendirme yapabilmek için dönüm noktası olarak belirlenen önemli olaylar; savaş ve sefer tarihlendirmeleri gibi hususlar bir süre Müslümanların zihnini meşgul etmiştir. Öyle ki, cahiliye devrinde Arapların 'Eyyâmü'l-Arab (Arapların Savaşları)' diye adlandırılan tarihleriyle ilgili rivayetlerin, ensâb ve şiirden ayrılmadığı, şiirlerle birlikte ezberlenerek nakledilen bu haberlerin bazılarının kabile divanlarında yazılı şekilde muhafaza edildiği ve altmış kadarının İslami döneme kadar ulaştığı, bazı ensâb âlimlerinin cahiliye dönemi Arap kabilelerinin ensâb ve tarihini yazarken bu divanlara başvurduğu bilinmektedir. İlk yüzyılda Müslümanların tarih bilimine olan ilgilerini besleyen ve geliştiren en önemli unsurun Kur'an-ı Kerim olduğunu belirtmek gerekir. Zira cahiliye Araplarındaki menkıbevi tarih anlayışı, İslami dönemde Kur'an-ı Kerim'in tesiriyle gerçek anlamda tarihî vasfı ön plana geçmek suretiyle nitelik değiştirmiş ve yeni bir tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu devirde de 'ahbâr' teriminin kullanılmasına devam edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, kâinatın ve insanın yaratılışına, geçmişe, yaşanılan zamana ve geleceğe (ahiret) dikkat çekmek, peygamberlerle insan hayatının çeşit-